

Participative SWOT analysis as a way to identify conflicts in the landscape

Participativní SWOT analýza jako nástroj identifikace konfliktů v krajině

Zdeněk LIPSKÝ^a, Lenka STROBLOVÁ^b, Martin WEBER^b

^aPřírodovědecká fakulta UK Praha, lipsky@natur.cuni.cz

^bVýzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví Průhonice, stroblova@vukoz.cz, weber@vukoz.cz

Abstract

Within the research project 2B06013 “The implementation of the European Landscape Convention in intensively utilised type of agricultural landscape with signs of historical landscape design activities – the pilot study at the Nové Dvory - Kačina region”, SWOT analysis was elaborated to identify the strengths and weaknesses of the present landscape and its use, potential opportunities and possible threats of its future development. The analysis was processed by applying a participatory approach consisting in the involvement of local authorities, specialists and the public. The paper presents basic information on methods of participatory planning, the possibilities of using and evaluating SWOT analysis, including the advantages and disadvantages of the methods used in planning.

Participatory approach to the SWOT analysis made possible to identify existing and potential conflicts related to landscape use and development of the area under investigation.

Keywords: cultural landscape, SWOT analysis, participatory landscape planning, European Landscape Convention, Novodvorská and Žehušicko region

Klíčová slova: kulturní krajina, SWOT analýza, participativní krajinné plánování, Evropská úmluva o krajině, Novodvorská a Žehušicko

1. Úvod do problematiky

SWOT analýza byla vyvinuta v 60. letech minulého století A. Humphreym ze Stanford University jako metoda, která umožňuje identifikovat silné a slabé stránky, příležitosti a hrozby spojené s určitým projektem, typem podnikání, podnikatelským záměrem nebo politikou. Od tohoto zakladatelského pojetí doznala SWOT analýza značného rozšíření především jako součást strategického plánování společnosti na nejružnějších organizačních a prostorových úrovních. Principy SWOT analýzy je možné aplikovat také na určité území, chceme-li analyzovat jeho slabé a silné stránky, možnosti rozvoje apod. Pomocí SWOT analýzy bylo tímto způsobem charakterizováno např. 14 evropských přeshraničních krajin vybraných v projektu ELCAI (Wascher a Pérez-Soba 2004).

Evropská úmluva o krajině (Council of Europe 2000) prosazuje nový pohled na krajinu. Zdůrazňuje, že “*krajina je společným zájmem všech a musí se s ní zacházet prostřednictvím demokratických principů, především na lokální a regionální úrovni*” (Council of Europe 2000). Články 5 a 6 Úmluvy obsahují požadavky na vypracování postupů pro účast veřejnosti a místní samosprávy na formulování a naplňování krajinné politiky, ochrany, péče a plánování krajiny a na zajištění informovanosti obyvatel. Důležitá role tak připadá právě participativnímu přístupu, který si klade za cíl maximálně zainteresovat veřejnost hlavně z řad místních obyvatel do procesů rozhodování o podobě krajiny, v níž

žijí, pracují nebo tráví část svého volného času. Na principu maximální informovanosti a aktivním zapojení veřejnosti je postavené tzv. komunitní či participativní plánování (Stroblová 2009).

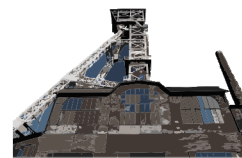
Participativní přístup zahrnuje poměrně široké spektrum plánovacích metod, které se liší finanční, personální, znalostní a časovou náročností (Stroblová a kol. in press 2010). Pro zjištění názorů a okamžitých reakcí na prezentovaná či diskutovaná témata je možno využít participativní metody typu: prezentace pro veřejnost, panelové diskuse nebo kulaté stoly. K interaktivnějším metodám, s jejichž pomocí lze efektivně získat názor veřejnosti, patří reprezentativní sociologický výzkum či dotazníkové šetření. Projednání zásahů do krajiny je nejlepší uskutečnit přímo v terénu. K tomu je třeba předem připravit a na místě prezentovat mapové výstupy, které názorně představí návrh prostorového uspořádání a poslouží rovněž jako účinný nástroj zprostředkování informace. Poslední skupinou metod, jejichž pomocí můžeme hledat řešení ve spolupráci s aktéry, je organizace pracovních dílen se skupinovou prací (Chalupská 2007; Nawrath 2003).

2. Participativní metoda zpracování SWOT analýzy v projektu „Kačina“

Projekt Národního programu výzkumu (NPV II) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 2B06013 „*Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech*“

XXII. SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

nesoucích stopy historických krajinných úprav, pilotní studie Nové Dvory - Kačina“ (pracovně projekt Kačina) je v České republice prvním příkladem realizace opatření Evropské úmluvy o krajině na lokální úrovni. Jeho cílem je uplatnění principů a zásad EÚK v krajině, která je běžně zemědělsky využívaná a nepodléhá zvláštnímu režimu ochrany. Řešení projektu probíhá formou pilotní studie realizované na Novodvorsku a Žehušicku v rovinaté severovýchodní části okresu Kutná Hora. Studované území zahrnuje 21 katastrálních území o celkové rozloze 113,2 km². Představuje segment intenzivně využívané zemědělské krajiny se stopami barokních a klasicistních krajinářských úprav. Jádrem území je krajinná památková zóna Žehušicko, jejíž hlavní součástí jsou zámek Kačina a obce Nové Dvory, Svatý Mikuláš a Žehušice.

Při řešení projektu vycházíme z myšlenky, že efektivní rozvoj krajiny, péče o její přírodní a kulturní hodnoty mohou být realizovány pouze na základě důkladného poznání jejího historického vývoje, současného stavu a rozvojového potenciálu, ale také aktérů a jejich zájmů, sil a tlaků, které v krajině působí a ovlivňují její vývoj. V souladu s požadavky Úmluvy se tedy snažíme podnitit trvalý zájem odborné i laické veřejnosti, především místní samosprávy, obyvatel a uživatelů krajiny o problematiku aktivní ochrany a tvorby krajiny v místě jejich bydliště.

Spolupráce s veřejností se v projektu uskutečňuje několika formami: byla provedena dotazníková šetření, na něž navázaly čtyři pracovní dílny se skupinovou prací u kulatého stolu. V přípravách veřejných setkání byly použity i další participativní metody, např. spolupráce s médii (otisk informativních článků o projektu ve spojení s pozvánkou na setkání v regionálním tisku) a internetová prezentace na webových stránkách projektu. Na samotných dílnách proběhla výstava posterů a pro jednání byly vytvořeny dílčí mapové výstupy. V průběhu čtyř úvodních setkání, která se konala v různých částech zájmového území, bylo využito principů metody ECOVAST – Jak se obeznámit s krajinou (Spiegler a Dower 2006). Účastníci z řad veřejnosti udělují prioritní body a rozhodují tak, které charakteristiky krajiny jsou pro ně nejdůležitější (podrobněji o krajinářských dílnách a metodě ECOVAST viz Stroblová 2009).

Tvorbě SWOT analýzy stavu krajiny řešeného území předcházelo zpracování výsledků analytických etap projektu do souhrnné analytické zprávy, jež byla rozdělena do pěti tematických oblastí:

- přírodní podmínky (přírodní potenciál krajiny) včetně současného využívání;
- kulturně-historický potenciál krajiny;
- sociální potenciál a trh práce;
- hospodářský potenciál (zejména zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství);
- stav a rozvoj obcí (včetně rozvojových projektů,

záměrů a plánů).

Pro každou z těchto tematických oblastí byla řešiteli zpracována prvotní verze SWOT analýzy. Analytická zpráva a SWOT analýza byly prezentovány jako vstupní materiál k doplnění a diskusi na pracovní dílně konané na zámku Kačina pro veřejnost, přizvané zástupce státní správy a samosprávy a další významné subjekty rozhodující o využívání a budoucnosti krajiny zájmového území.

Druhá verze SWOT analýzy, doplněná a upravená na základě připomínek veřejnosti, byla následně písemně rozeslána všem zainteresovaným subjektům k doplnění, připomínkování a bodovému ohodnocení významu jednotlivých formulací silných a slabých stránek, příležitostí a možných ohrožení budoucího vývoje. Respondenti byli požádáni o vyhodnocení významnosti bodů SWOT analýzy pomocí následující klasifikační stupnice:

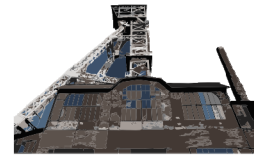
- 1 – bod obsahuje nejvýznamnější informace o stavu území a jeho rozvoji
- 2 – bod obsahuje velmi významné informace o stavu území a jeho rozvoji
- 3 – bod obsahuje významné informace o stavu území a jeho rozvoji
- 4 – bod obsahuje málo významné informace o stavu území a jeho rozvoji
- 5 – bod obsahuje nevýznamné informace o stavu území a jeho rozvoji
- N – vyjadřuje zásadní nesouhlas respondenta s informacemi obsaženými v bodu
- 0 – respondent se k bodu nechtěl vyjadřovat

Vyhodnocení významnosti jednotlivých tvrzení SWOT analýzy a míry shody odpovědí jednotlivých respondentů bylo provedeno s pomocí softwaru Microsoft Office Excel 2007. U každého bodu SWOT analýzy byl sledován počet hodnotících, celkový počet získaných bodů, medián – určující významnost jednotlivých tvrzení, rozsah – vyjadřující míru shody respondentů a počet nesouhlasů s předkládaným tvrzením. Statistické zpracování rozdělilo všechny body SWOT analýzy do 3 kategorií významnosti:

- Nejvýznamnější body (medián = 1)
- Velmi významné body (medián = 2)
- Významné body (medián = 3)

Vyhodnocení míry shody respondentů na hodnocení významu bodů analýzy bylo provedeno na základě vypočteného rozsahu bodového hodnocení z použité klasifikační stupnice pro hodnocení významnosti. Všechna tvrzení analýzy byla poté zařazena do 3 kategorií vyjadřující shodu odpovědí:

- v Velká shoda respondentů (rozsah hodnocení ≤ 2)

- n* Nízká shoda respondentů (rozsah hodnocení =3)
- o* Odchytky ve shodě respondentů (rozsah hodnocení =4)

3. Výsledky participativní SWOT analýzy

Hodnocení významnosti rozdělily podle získaných hodnot mediánu rozdělilo všechny body SWOT analýzy do 3 kategorií. Z celkového počtu 233 bodů SWOT analýzy bylo hodnoceno 7 % jako nejvýznamnější, 72 % jako velmi významné a 21 % jako významné. U žádného z hodnocených tvrzení nebyla výsledná hodnota mediánu vyšší než 3, což dokládá relativně vysoký význam všech bodů z hlediska respondentů. Pro žádné z hodnocených tvrzení nebyly zaznamenány více než 3 nesouhlasy. Podrobnější statistické vyhodnocení je uvedeno v práci Stroblové a kol. (2010, v tisku).

Nejvýznamnější tvrzení byla identifikována ve všech pěti tematických částech SWOT analýzy, přičemž nejvíce jich bylo označeno v tematické hospodářský potenciál, který byl ovšem nejobsáhlejším řešeným okruhem, rozděleným na tři podokruhy. V poměru k celkovému počtu bodů analýzy byl největší počet nejdůležitějších tvrzení identifikován v okruhu kulturně-historického potenciálu. Největší množství nesouhlasných odpovědí s tvrzením uvedeným v analýze v poměru k počtu bodů daného okruhu bylo identifikováno v kapitole sociální potenciál a trh práce.

Po obsahové stránce dávají body vyhodnocené jako nejvýznamnější poměrně ucelenou informaci o řešeném území. Je to prostor s velkým kulturně-historickým potenciálem s množstvím zachovaných památek a historických krajinářských úprav. Na druhou stranu zde však není dostatek finančních prostředků na údržbu zmiňovaného kulturního dědictví. V krajině převažuje konvenční zemědělství využívající klasické velkovýrobní technologie, které na mnoha místech již setřely tradiční ráz krajiny a výrazně omezily možnosti jejího polyfunkčního využívání. Plošné odvodnění a tvrdá technická úprava vodních toků negativně pozměnily vodní režim krajiny, snížily její ekologickou stabilitu a biodiverzitu. Významnou informací je identifikace slabé spolupráce obcí za účelem společného rozvoje.

Nejdůležitější příležitosti a hrozby zjištěné vyhodnocením odpovědí respondentů nutně reagují na nejdůležitější silné a slabé stránky uvedené v předchozím odstavci. Příležitostí pro krajinu řešeného území je zvýšení ekologické stability krajiny, biodiverzity a zlepšení hodnot krajinného rázu a to například vytvořením pestřejší krajinné struktury, zvýšením podílu rozptýlené zeleně, travních a vodních porostů. Příležitostí pro rehabilitaci kulturně-historických hodnot je návrh komplexní obnovy krajinářských úprav v okolí

zámku Kačina, které by do území znovu vnesly připomínku původní krajinné kompozice.

4. Identifikace konfliktů v krajině

SWOT analýza vypracovaná za aktivní spoluúčasti veřejnosti umožnila odhalit některé významné konfliktní situace ve vztahu k využívání krajiny a péči o ni. Jednotliví aktéři, subjekty hospodařící v krajině, pověřené správou jejích složek (např. vodních toků) nebo plánující rozvoj území mají často rozdílné názory na to, jaké by mělo být nevhodnější využívání krajiny, způsob její ochrany a údržby. Podobně se také liší jejich pohledy na silné a slabé stránky současné krajiny i na to, co představuje potenciální ohrožení krajinných hodnot a co je naopak dobrou příležitostí k jejímu rozvoji. Tentýž jev nebo charakteristika krajiny mohou být současně vnímány jako její silná i slabá stránka, záleží na úhlu pohledu. Sřetávají se tu komplexní a složkový nebo resortní přístup, ekologická, ekonomická a správní paradigmaty. Rozbor hlavních konfliktních situací v řešeném území je uveden v práci Lipského (2010). V tomto příspěvku se omezíme pouze na jejich stručné vyjmenování:

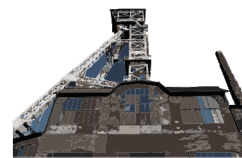
I. Stav a údržba vodních toků: konflikt mezi správcem toků (Povodí Labe, s.p., Zemědělská vodohospodářská správa) a požadavky ochrany přírody a krajiny na revitalizaci a funkčnost vodních toků v rámci ekologické sítě ÚSES.

II. Stav a obhospodařování rybníků: rozpor mezi způsobem obhospodařování rybníků jejich správcem (Český rybářský svaz) a požadavky ochrany přírody na zachování bohatých rákosových porostů jako jedinečného biotopu vodních a mokřadních ptáků; další konflikt způsobuje vysoká eutrofizace vody vlivem hnojení, která znemožňuje rekreační využití rybníků ke koupání.

III. Plánovaný rozvoj sídel a jeho vliv na krajinný ráz: územní rozvoj, o který usilují všechny obce, by vedl k narušení krajinného rázu, prvků ÚSES a historické kompozice krajiny v krajinné památkové zóně. Plánované zábory půdy jsou často lokalizovány na bonitně nejvyšších půdách 1. třídy ochrany půdy.

IV. Velkoplošný rozvoj nových objektů a technologií na zemědělské půdě: masivní zájem o výstavbu fotovoltaických elektráren je spojený s požadavky na zábor kvalitní zemědělské půdy. Fotovoltaické elektrárny tak mohou být jak příležitostí, tak i hrozbou pro krajinu.

V. Konfliktní rozvoj dopravy: nová trasa (přeložka) silnice 1. třídy I/2 navržená v územním plánu velkého územního celku by znamenala negativní zásah do krajinného rázu, narušení regionálního biokoridoru a fragmentaci krajiny v severní části zájmového území. Na

druhou stranu by odlehčila stávající komunikaci, která prochází jádrovou zónou řešeného území, a mohla by se stát přínosem i pro potenciální obnovu komponované krajiny Novodvorska.

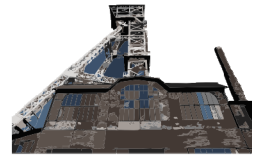
VI. Rozpor při ochraně historické kulturní krajiny: Kačinská obora přiléhající k zámku Kačina slouží jako příklad rozdílných názorů na management historické kulturní krajiny. Na jejím území se překrývá několik kategorií územní ochrany přírody a krajiny (evropsky

významná lokalita, genová základna lesních dřevin, prvky lokálního ÚSES, krajinná památková zóna, ochranné pásmo národní kulturní památky). Proti sobě stojí protichůdné názory ochrany přírody a ochrany památek: současný stav je nepřijatelný z hlediska památkové péče, její zanedbání během uplynulých 100 let je však zároveň příčinou mimořádných přírodních hodnot tohoto území v dnešní době.

Tab. 1: Přehled bodů SWOT analýzy označených respondenty jako nejvýznamnější

(S = silné stránky, W = slabiny, O = příležitosti, T = hrozby)

Tematické části SWOT analýzy		Shoda
I. Přírodní potenciál		
I.O.6	Zvýšení ekologické stability krajiny, biodiverzity a zlepšení hodnot krajinného rázu vytvořením pestřejší krajinné struktury, zvýšením podílu rozptýlené zeleně, travních porostů a vodních ploch	v
I.T.8	Zhoršení hodnot krajinného rázu zastavováním krajiny, fragmentace a snížení ekologické stability, změna krajinného rázu	n
II. Kulturně-historický potenciál		
II.S.1	Krajina s velkým kulturně-historickým potenciálem - celorepublikově významné národní kulturní památky zámek Kačina a kostel sv. Jakuba, významné části komponované krajiny	n
II.S.2	Zachované stavební památky	n
II.S.3	Zachované významné historické krajinářské úpravy	v
II.W.14	Nedostatek finančních prostředků na památky	o
II.O.8	Celková rehabilitace krajinářské úpravy areálu kolem Kačiny - obnova komponovaných částí krajiny a jejich propojení	n
II.O.11	Využití finančních prostředků z rozvojových programů	n
III. Sociální potenciál a trh práce		
III.W.6	Slabá spolupráce obcí za účelem společného rozvoje - chybí společná strategická vize rozvoje území do budoucna, nepodařilo se založit žádný tímto směrem zaměřený svazek obcí	v
III.O.1	Ustavit integrující subjekt (fungující svazek obcí) obcí ze zájmového území projektu za účelem podpory a koordinovaného rozvoje území	n
IV. Hospodářský potenciál		
IV.W.8	Převažující konvenční zemědělství s velkovýrobními technologiemi	n
IV.W.19	Intenzivní zemědělská velkovýroba na mnoha místech setřela tradiční ráz krajiny a výrazně omezila možnosti jejího polyfunkčního využívání	n
IV.W.25	Vodní toky jsou většinou kanalizované, technicky upravené	n
IV.O.16	Změna konceptu protipovodňové ochrany a celkového nakládání s vodou v krajině - zvýšení retence a akumulace vody v krajině - posílení protipovodňové ochrany sídel	v
IV.T.12	Nedostatek finančních prostředků na realizaci opatření na venkově	v
V. Stav a rozvoj obcí		
V.O.1	Přistupovat koncepčně a odpovědně k rozvoji krajiny - vytvoření a konsensuální přijetí dlouhodobé vize rozvoje krajiny - dlouhodobou vizi rozvoje krajiny konkretizovat v určeném časovém horizontu do krajinářských plánů a ÚP a dalších plánovacích nástrojů	v

5. Závěr

SWOT analýza s využitím participativního přístupu se ukázala jako cenný prostředek k identifikaci existujících i potenciálních konfliktů spojených s využíváním a rozvojem krajiny a jejích zdrojů. Participativní přístup ke SWOT analýze přes řadu metodicky nevyřešených otázek a možné subjektivní postoje účastníků diskusních akcí umožňuje lépe poznat názory veřejnosti a tím přispět k návrhu takových řešení, s nimiž se obyvatelé území pravděpodobně více ztotožní a za něž ponесou větší spoluzodpovědnost. Na základě výsledků SWOT analýzy se v současné době tvoří alternativní scénáře budoucího vývoje krajiny řešeného území, které se budou lišit důrazem na ochranu přírody, krajiny a životního prostředí, na ochranu kulturně historických a estetických hodnot krajiny, na její ekonomický rozvoj, výrobní a sídelní funkce. Jednotlivé scénáře budou názornou formou (3D vizualizace) opět prezentovány a dotvářeny na pracovních krajinářských dílnách. Aktivní diskuse s veřejností by měla vyústit do společně připraveného a všemi stranami akceptovatelného návrhu optimálních cílových charakteristik krajiny ve smyslu požadavků Evropské úmluvy o krajině.

Použité zdroje:

- COUNCIL OF EUROPE (2000): Evropská úmluva o krajině a důvodová zpráva. Strasbourg, 22 s.
- CHALUPSKÁ, H. (2007): Metody zapojování veřejnosti. In: Vítek, R. a kol. (eds.): Plánuji, plánuješ, plánujeme aneb Proč a jak zapojovat veřejnost do plánování. MZLU, Brno, 20 s.
- LIPSKÝ, Z. (2010): SWOT analýza jako nástroj identifikace konfliktů v krajině. In: Dreslerová

J. (ed.): Venkovská krajina 2010. Sborník z 8. ročníku mezinárodní mezioborové konference konané 21.-23. května 2010 v Hostětíně, Bílé Karpaty, s. 87-93.

- NAWRATH, M. (2003): Plánovací víkend, Příručka pro společné plánování veřejných prostranství. Nadace Partnerství, ZO ČSOP Veronica, Brno, 75 s.
- SPIEGLER, A., DOWER, M. (2006): ECOVAST, Landscape Identification; A guide to good practice, ECOVAST AUSTRIA, 28 s.
- STROBLOVÁ, L. (2009): Spolupráce s veřejností při plánování rozvoje území je správná, ale nelehká cesta, aneb hledejme společně budoucí podobu naší krajiny. In: Dreslerová J., (ed.): Venkovská krajina 2009. Sborník ze 7. ročníku mezinárodní mezioborové konference konané 22.-24. května 2009 v Hostětíně, Bílé Karpaty, 2009, s. 384-390.
- STROBLOVÁ, L., WEBER, M., LIPSKÝ, Z. (2010): SWOT analýza jako součást participativního přístupu k plánování krajiny na Novodvorskú a Žehušicku. Acta Pruhoniceana 94/2010 (v tisku).
- WASCHER, D.M., PÉREZ-SOBA, M. (eds., 2004): Learning from European Transfrontier Landscapes. Alterra, Wageningen, 48 s.
- Webové stránky projektu „Kačina“: www.projektkacina.estranky.cz
- Školící program Metody komunitního rozvoje: www.nadacepartnerstvi.cz

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu výzkumu a vývoje 2B06013 „Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav - pilotní studie Nové Dvory - Kačina“, a s podporou výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Adresy autorů:

Doc. RNDr. Zdeněk Lipský, CSc.
Katedra fyzické geografie a geoekologie
Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy
Albertov 6, 128 43 Praha 2
lipsky@natur.cuni.cz

Ing. Lenka Stroblová, Ing. Martin Weber
Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i.
Květnové náměstí 391, 252 43 Průhonice
stroblova@vukoz.cz, weber@vukoz.cz